

МОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПРОЦЕС ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

Цілком очевидним є той факт, що мова активно реагує на всі процеси, які відбуваються в суспільстві. Вона постійно розвивається, відображаючи у своїй структурі ті чи інші трансформації в суспільстві. Поглиблюючи наукові уявлення про мову як суспільне явище, американський лінгвіст У. Лабов першим на практиці довів тісний взаємозв'язок соціальних та мовних структур, аналізуючи деякі форми вимови в мовленні носіїв англійської мови в Нью-Йорку [1, 273-309]. На думку У. Лабова, термін “соціолінгвістика” визначається по-перше, як наука, яка звертається до відомостей про людський колектив, який виступає носієм мови, як до основи вирішення питань мовознавчої теорії, тобто як до основи мовознавства взагалі; по-друге, як нова інтердисциплінарна галузь досліджень, предметом якої є повний та всеохоплюючий опис відношень і кореляцій між мовою та суспільством [2, 28-66].

Необхідність пошуку джерел мовних змін, а також можливість їх пояснення за допомогою константних елементів чи варіативних ознак соціальної системи, спонукали лінгвістів до глибшого дослідження взаємовідносин мови та суспільства [3, 88-135; 4, 1-31; 5, 213-239; 6; 7; 8; 9; 10].

Сама поява та розвиток соціальної лінгвістики є цілком закономірним явищем, оскільки дає можливість поглянути на ряд питань, що давно привертають увагу лінгвістів. Однією з таких проблем, на наш погляд, є проблема взаємодії та взаємовпливу контактуючих мов, і як процес та результат взаємодії мовних систем — явище інтерференції.

Хоча протягом останніх років дослідженню мовних інтерференцій приділялася значна увага [11, 64-70; 12, 111-112; 13, 130-132; 14; 15, 76-80], однак досі їх однозначного трактування та чіткої класифікації ще немає. Інтерференція поряд з білінгвізмом та конвергенцією складає у лінгвістиці коло основних проблем теорії мовних контактів. Досліджуючи особливості мовної інтерференції, Ю.Ю. Дешерієва [16, 240-255] звертає увагу на складність застосування цього терміну у мовознавстві, оскільки, на відміну від явищ, з якими пов'язана інтерференція у фізиці, людська мова є матеріальною і соціальною, складним переплетенням психологічних і фізіологічних механізмів. Доречно звернути увагу на той факт, що джерело, механізми та форми прояву інтерференції можуть визначатися відповідними чинниками культурного порядку [16, 245-250]. Через те слід говорити про комплексність мовної інтерференції та багатоаспектність її вивчення у соціальному, психологічному та лінгвістичному планах. При цьому під інтерференцією прийнято розуміти лише вплив однієї мови на іншу через контакти. За визначенням У. Вайнрайха, інтерференція — це відхилення від норм обох мов, що використовується у мовленні білінгвів в результаті того, що вони володіють більше, ніж однією мовою, тобто внаслідок мовного контакту [11, 7].

Зазначимо, що дефініція інтерференції, запропонована свого часу У. Вайнрахом, дотепер є загальноприйнятою, хоча у різний час робилися спроби її уточнення та доповнення [12, 111-128; 13, 130-133]. Зокрема, Е. Хауген визначає інтерференцію як лінгвістичне переплетення, при якому мовна одиниця є елементом двох систем одночасно, або як накладання двох мовних систем [6, 229-235]. На думку Н.Б. Мечковської, інтерференція мовних систем у свідомості та мовленні білінгва — це психологічний аналог процесу уподібнення мов у надіндивідуальному плані [8, 116-117]. У словнику лінгвістичних та фонетичних термінів використовується більш вузьке визначення інтерференції як перенесення особливостей рідної мови на іноземну, яка вивчається [17, 199-200].

Проте свідоме втручання у розвиток мови теж можна розглядати як інтерференцію. Мовні інтерференції, на наш погляд, доцільно розглядати як соціолінгвістичний процес, який полягає у свідомому або підсвідомому втручанні в природний розвиток мови. Цілком логічно видається побудова класифікації мовних інтерференцій, яка охоплює, з одного боку, всі фактори зовнішнього впливу на мову (екстралінгвістичний принцип класифікації), а з іншого — аспекти мови, на які цей вплив діє (лінгвістичний принцип класифікації).

Розглянемо класифікацію мовних інтерференцій, наведену на рис. 1, і прокоментуємо суть понять, що в неї входять. За кількістю охоплених мов, інтерференції можуть бути простими (що відносяться до двох мов) або складними (що породжуються взаємодією більш, ніж двох мов). За сферою функціонування всі інтерференції можна поділити на мовні та мовленнєві. За відношенням до засобів комунікації інтерференції прийнято диференціювати на лінгвістичні та екстралінгвістичні.

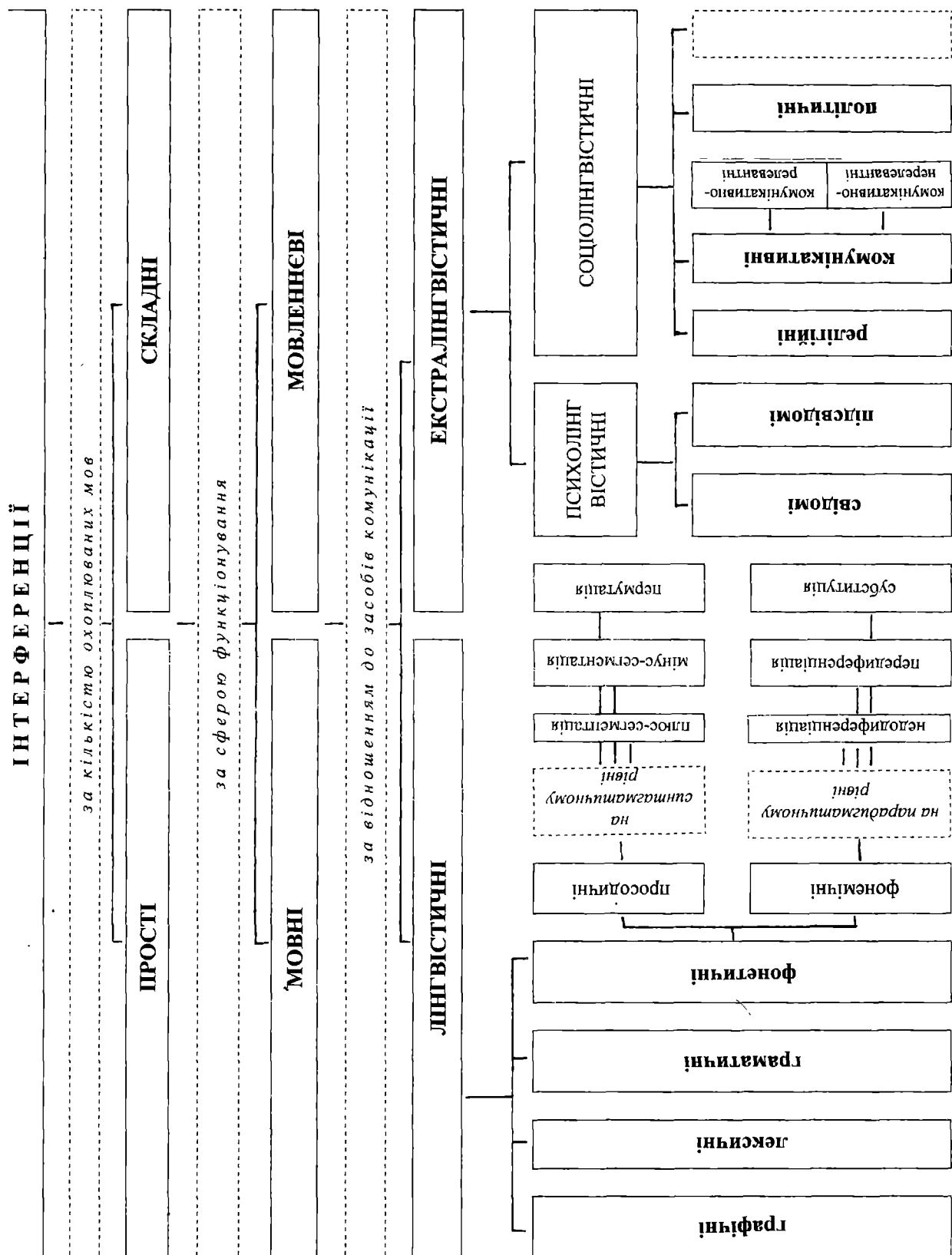


Рис. 1. Класифікація типів лінгвістичної інтерференції

За екстралінгвістичним принципом мовні інтерференції класифікуються на психолінгвістичні і соціолінгвістичні, оскільки мови розвиваються в певному середовищі, виражаючи соціальні та психолінгвістичні потреби користувачів.

Психолінгвістичні мовні інтерференції (як це видно з рис. 1) поділяються в залежності від наявності в них наміру з боку носіїв чи певних угруповань людей свідомо внести зміни в природний розвиток мови на *свідомі* та *підсвідомі*. При цьому варто зауважити, що чіткої межі між цими двома категоріями не існує. Кожна зміна в мові може залежати як від суб'єктивних чинників (ролі певних осіб), так і від об'єктивних, тому інтерференції в певних випадках носять перехідний характер, як, наприклад, мовна адаптація.

Щодо *свідомих* мовних інтерференцій, які є результатом штучного втручання в розвиток мови, то варто зауважити, що таке втручання відбувається в разі необхідності, оскільки мова завжди служить потребам її носіїв. Специфіка свідомих мовних інтерференцій полягає в тому, що всі вони ґрунтуються на підсвідомих мовних інтерференціях. Цей тип охоплює такі види мовних інтерференцій, як, наприклад, втручання в мову під впливом релігії, політичної орієнтації, мовних контактів з носіями більш розвинених мов, а також мовне будівництво (мовне планування).

Соціолінгвістичні мовні інтерференції поділяються на релігійні, політичні і комунікативні.

Зазначимо що, *релігійні* інтерференції пов'язані з розповсюдженням світових релігій у період середньовіччя. Сучасні мовні інтерференції є вже не релігійними, а політичними (через політичну орієнтацію) та комунікативними (через спілкування з носіями інших мов). Щодо комунікативних мовних інтерференцій, то вони можуть бути комунікативно-релевантними та комунікативно-нерелевантними. Підкреслимо, що інтерференція є комунікативно-релевантною тоді, коли відхилення в мовленні на вторинній мові істотно перешкоджають розумінню або повністю його виключають. Інші відхилення від норми, які не впливають на взаєморозуміння, відносяться до комунікативно-нерелевантної інтерференції.

Розглядаючи мовні інтерференції, класифіковані за лінгвістичним принципом, зауважимо їх поділ на *фонетичні*, *граматичні*, *лексичні*, спричинені мовною невідповідністю на всіх рівнях системи мови, та *графічні*, пов'язані зі створенням та регулюванням писемності.

Зупинимось на класифікації фонетичної інтерференції, при дослідженні якої завдання зводиться, в основному, до її типізації, яка здійснюється на основі специфіки впливу однієї мови на іншу в різних планах парадигматичному, синтагматичному і трансформаційному. Відповідно розрізняють два типи інтерференції на фонетичному мовному рівні: фонемічну інтерференцію та просодичну інтерференцію.

Виходячи з вище зазначених факторів, У. Вайнрайх розрізняє чотири типи фонемічної інтерференції: недодиференціація, при якій два звуки вторинної системи змішуються з одним звуком первинної системи; передиференціація — розрізняються два звуки вторинної системи як фонемі, хоча в первинній системі вони виступають як алофони; реінтерпретація — фонемі вторинної системи розрізняються за вторинними ознаками; субституція — заміна одного звука, здебільшого іншомовного, схожим до нього звуком рідної мови [12, 64].

Просодичну інтерференцію визначають як зміни в реалізації просодичної системи вторинної мови M_2 , які виникають внаслідок впливу первинної мови M_1 і проявляються в мовленні білінгва як відхилення від норм M_2 . Оскільки відношення між одиницями контактуючих мов встановлюються білінгвом відповідно до законів мовного взаємовизначення, то вид цих відношень визначає тип інтерференції на парадигматичному рівні (недодиференціація, передиференціація, субституція) і на синтагматичному рівні (плюс-сегментація, мінус-сегментація, пермутація).

Неоднакова кількість просодем в двох мовах веде до їхньої недодиференціації або передиференціації білінгвом. Зразком цього може бути англійське мовлення українців, у якому має місце недодиференціація висхідних та низхідно-висхідних тонів (останні, до того ж, відсутні в системі української мови).

Недодиференціація, передиференціація та субституція, як найпоширеніший тип парадигматичної інтерференції, є проявами комунікативно-релевантної просодичної інтерференції — вони відображають формальні та семантично-функціональні видозміни просодем та алопросодем.

Синтагматична інтерференція представлена відхиленнями в сполучуваності мікропросодем в структурних комплексах (макропросодемах) з одного боку і недостатньою реалізацією мікропросодем як певних позиційних і комбінаторних варіантів з іншого (рис. 1).

Одним із видів синтагматичної інтерференції є пермутація, тобто взаємосполучуваність мікропросодем M_2 відповідно до структурної моделі M_1 , результатом чого є утворення нової структурної моделі, яка не існує в M_2 . Іншим видом є мінус-сегментація або елізія елементів структури, наприклад, упущення передтакту в англійських висловлюваннях в мовленні українсько-англійських білінгвів. Тоді як плюс-сегментація має місце при збільшенні кількості складових компонентів у структурі внаслідок скороченої кількості наголосів.

Описані три типи синтагматичної інтерференції є відхиленнями від структурних норм функціональної системи і належать до комунікативно-релевантної інтерференції.

Таким чином, з аналізу теоретичних положень лінгвістики з цієї проблеми випливає, що мовні інтерференції можуть бути описані як досить складна система взаємодії мовних і немовних засобів, які породжують явища мовної інтерференції. Звідси і випливає необхідність системного дослідження ролі та функцій мовних інтерференцій у соціальному, психологічному і лінгвістичному аспектах. Глибоке проникнення в сутність явищ мовних контактів, всебічне вивчення особливостей інтерференції на різних мовних рівнях, визначення динаміки лінгвістичної інтерференції та її типів, безсумнівно, сприятимуть успішному розв'язанню завдань соціальної лінгвістики.

Література

1. Labov W. The Social Motivation of a Sound Change // *Word*. — 1963 — N 12. — P. 273-309.
2. Labov W. Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation // *Language in Use: Reading in Sociolinguistics*, 1984. — P. 28-66.
3. Milroy L., Gordon M. *Sociolinguistics. Method and Interpretation*. — Oxford: Blackwell Publishing, 2002. — 262 p.
4. Romaine S. *Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics*. — Oxford: OUP, 2000. — 268 p.
5. Britain D. Linguistic Change in Intonation: the Use of High-Rising Terminals in New Zealand English // *The Sociolinguistics Reader*. — 1998. — Vol. I. — P. 213-239.
6. Haugen E. Social Factors of Sound Change // *Proceedings of the International Congress of Phonetic Sciences*. — Copenhagen, 1980. — Vol. III. — P. 229-237.
7. Белл Р. Социолінгвістика: Пер. с англ. / Под ред. А.Д. Швейцера. — М.: Международные отношения, 1980. — 320 с.
8. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 207 с.
9. Петренко А.Д. Социофонетическая вариативность современного языка в Германии. — К.: Рідна мова, 1998. — 254 с.
10. Шевченко Т.И. Коммуникативные функции социальной вариативности интонации (экспериментально-теоретическое исследование): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. языков им. М. Горького. — М., 1990. — 48 с.
11. Weinreich U. *Languages in Contact. Findings and Problems*. — Hague and Paris: Mouton, 1970. — 150 p.
12. Wells J.C. Overcoming Phonetic Interference // *Speech, Hearing and Language: Work in Progress*. — 2000. — Vol. 11. — P. 111-128.
13. Metlyuk A. Prosodic Interference: A Typological Approach // *Proceedings of the XI th International Congress of Phonetic Sciences*. — Tallinn. — 1987. — Vol. 5. — P. 130-133.
14. Карлинский А.Е. Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции. — Алма-Ата: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. — 1980. — 350 с.
15. Д'яков А.С. Принципи класифікацій мовних інтерференцій // *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 2. Германська філологія: Зб. наук. праць. — Чернівці: ЧДУ, 1996. — С. 76-81.
16. Дешериева Ю.Ю. Проблема лингвистической интерференции в современном языкознании // *Теоретические проблемы социальной лингвистики*. — М., 1981. — С. 240-255.
17. Crystal D. *Dictionary of Linguistics and Phonetics*. — London: Blackwell Publishers, 2000. — 426 p.

Olha Valihura. Language Interference as a Sociolinguistic Process and Principles of Its Classification. The author analyses language interference as a sociolinguistic phenomenon, determines the peculiarities of its origin and existence, elaborates the classification of the language interference types according to the linguistic and extra-linguistic principles, taking into the peculiar consideration the prosodic interference specificity.